
 MONIKA SAJKOWSKA

 Fundacja Dzieci Niczyje
 Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW

Postawy wobec stosowania kar fizycznych wobec dzieci w krajach Europy Wschodniej – raport z badań

dzieckokrzywdzone.pl

Artykuł prezentuje wyniki badań porównawczych, prowadzonych w 2005 r. w ramach projektu „Childhood without Violence” w siedmiu krajach Europy Wschodniej: Bułgarii, Litwie, Łotwie, Macedonii, Mołdawii, Polsce i Ukrainie. Przedstawiony fragment całości ustaleń badawczych dotyczy postaw dorosłych mieszkańców badanych krajów oraz nauczycieli ze stołecznych miast wobec stosowania kar fizycznych przez rodziców. W artykule opisane zostały również regulacje prawne dotyczące bicia dzieci obowiązujące w krajach uczestniczących w projekcie.

Wstęp

Demokratyzacja życia społecznego wpisana w procesy transformacji ustrojowej w krajach Europy Wschodniej przyniosła dostrzeżenie wielu problemów społecznych, które poprzednio nie były zauważane, bądź starano się je ukrywać czy bagatelizować.

Jednym z takich problemów było szeroko rozumiane krzywdzenie dzieci. Ostatnia dekada poprzedniego wieku to okres, w którym we wszystkich krajach wschodniej Europy problem ten stał się przedmiotem zainteresowania mediów, organizacji pozarządowych i władz. Jednak intensywność

ność owego zainteresowania i jego efekty – zakres oferty pomocowej, skala działań edukacyjnych itp. – różnicują omawiane kraje. Próba wyjaśnienia tego zróżnicowania kazałaby sięgnąć do analizy różnych czynników – uwarunkowań kulturowych czy zaawansowania procesu demokratyzacji. Warto uwzględnić w takiej analizie byłyby takie katalizatory tego procesu w omawianych krajach, jak obecność i zasięg projektów wspierających rozwój społeczeństwa obywatelskiego i oferujących dostęp do doświadczeń krajów Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych w diagnozowaniu i rozwiązywaniu problemów społecznych oraz finansowe wsparcie takich działań.

Ocena stopnia zaawansowania legitymizacji problemu krzywdzenia dzieci w krajach Europy Wschodniej, w tym treści rozwiązań legislacyjnych, oraz ocena form i skuteczności systemu instytucjonalnej pomocy dzieciom była celem wielu studiów empirycznych i programów pomocowych (Sicher i in. 2000; Vermeulen 2005, *Eliminating... 2003*).

W artykule przedstawione zostaną wybrane ustalenia porównawczego programu badawczego, realizowanego w siedmiu krajach Europy Wschodniej w ramach projektu *Childhood without Violence*. Program realizowany jest od 2005 r. jako projekt pięcioletni. Koordynowany jest przez Fundację Dzieci Niczyje, a finansowany przez OAK Foundation.

Niniejsze opracowanie koncentruje się na analizie tych wyników badań, które odnoszą się do stosowania kar fizycznych wobec dzieci. Ten segment problemu krzywdzenia dzieci budzi ciągle wiele kontrowersji, a znaczna część społeczeństw badanych krajów wyraża przyzwolenie na dyscyplinujące bicie dzieci przez rodziców.

Zróżnicowana jest legislacja dotycząca stosowania kar fizycznych wobec dzieci w rodzinie. 14 krajów europejskich wprowadziło do tej pory ustawowe zapisy zakazujące takich kar. Są wśród nich kraje uczestniczące w projekcie *Childhood without Violence* – w 1998 r. do krajów, w których bicie dzieci jest prawnie zakazane, dołączyła Łotwa, w 2000 r. – Bułgaria, a w 2004 r. – Ukraina (w regionie Europy Środkowo-Wschodniej kary fizyczne są nielegalne również w Rumunii i na Węgrzech).

Prawny status stosowania kar fizycznych przez dorosłych wobec dzieci jest ważną przesłanką do interpretacji postaw społecznych wobec takich zachowań. Dlatego też prezentację głównych ustaleń badawczych poprzedzę informacjami na temat ustawodawstwa dotyczącego bicia dzieci w badanych krajach, ze szczególnym uwzględnieniem kar fizycznych stosowanych w rodzinie.

Na końcu artykułu czytelnik znajdzie również porównanie prawnego statusu kar fizycznych we wszystkich krajach europejskich, opracowane w ramach prac Forum na rzecz Dzieci i Rodzin Rady Europy.

Ustawodawstwo dotyczące stosowania kar fizycznych wobec dzieci w krajach uczestniczących w projekcie badawczym¹ (Bułgaria, Litwa, Łotwa, Macedonia, Mołdawia, Polska, Ukraina)

1. BUŁGARIA

Stosowanie kar fizycznych jest zabronione w szkołach, w instytucjach systemu karnego oraz w placówkach zajmujących się opieką nad dziećmi poza środowiskiem domowym. Niezgodne z prawem jest też stosowanie kar fizycznych w domu, ale zawilości prawne ograniczają możliwości zapewnienia dzieciom ochrony na podstawie prawa karnego. Dotąd nie prowadzono też związanych z tym zakazem programów edukacji publicznej ani kampanii społecznych mających na celu zwiększanie świadomości społecznej.

Stosowanie kar fizycznych w rodzinie

Stosowanie kar fizycznych jest niezgodne z prawem na mocy Ustawy o ochronie dzieci (2000). W artykule 11.2 tej ustawy czytamy: *Wszystkie dzieci mają prawo do ochrony przed wszelkimi metodami wychowawczymi uwłaczającymi ich godności; przed przemocą fizyczną i psychiczną oraz przed innymi formami przemocy; a także przed wszelkimi formami wpływu, które godzą w ich dobro*. Zgodnie z przyjętą interpretacją ustawa zabrania stosowania kar fizycznych wobec dzieci, także przez rodziców.

Bułgarski Kodeks karny zabrania stosowania przemocy prowadzącej do „ciężkich”, „umiarkowanych” i „lekkich” uszkodzeń ciała (art. 126–130), zwłaszcza jeśli ofiarą przemocy jest dziecko (art. 131). Jednak zawilości proceduralne dotyczące „lekkich uszkodzeń ciała” (wynikające z przepisów Kodeksu postępowania karnego – art. 46 i 57) ograniczają ochronę prawną dzieci. Ponadto brakuje orzecznictwa dotyczącego kar fizycznych. Kodeks rodzinny przewiduje pozbawienie praw rodzicielskich w „szczególnie ciężkich przypadkach” (art. 75.1).

Informacje o kraju

Populacja: do lat 18 – 1 mln 574 tys.; do lat 5 – 317 tys.; całkowita – 7 mln 949 tys.

2. ŁOTWA

Stosowanie kar fizycznych wobec dzieci jest jednoznacznie zabronione we wszystkich sytuacjach i środowiskach – także w domu – na mocy Ustawy o ochronie praw dzieci.

Stosowanie kar fizycznych w rodzinie

¹ Dane na temat prawnych regulacji dotyczących stosowania kar fizycznych pochodzą z opracowania Forum na rzecz Dzieci i Rodzin Rady Europy z 2003 r. pt. *Eliminating corporal punishment: a human rights imperative for Europe's children* oraz ze strony internetowej organizacji Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children (www.endcorporalpunishment.org).

Ustawa o ochronie praw dziecka (1998) zabrania stosowania kar fizycznych we wszystkich sytuacjach i środowiskach. W artykule 9.2 tej ustawy czytamy: *Dziecka nie wolno traktować z okrucieństwem, dręczyć ani karać fizycznie. Nie wolno też uwłaczać jego godności i honorowi. Zgodnie z ustawą niewypętlanie obowiązków rodzicielskich, (...) rozmyślne nadużywanie władzy rodzicielskiej, stosowanie wobec dziecka kar fizycznych oraz okrutne traktowanie dziecka to czyny przestępcze (art. 24.4), a prawo rodziców do wyrażania woli rodzicielskiej w odniesieniu do dziecka może zostać ograniczone – niezależnie od ich poglądów i przekonań religijnych – jeśli zostanie udowodnione, że postępowanie rodziców może stanowić fizyczne lub moralne zagrożenie dla dalszego rozwoju dziecka (art. 24.5).*

Zgodnie z artykułem 51.3 wszyscy obywatele mają obowiązek zgłaszania dostrzeżonych przypadków przemocy wobec dzieci, a w artykule 52.4 czytamy: *Dziecku, które w rodzinie doświadcza przemocy (traktowania niezgodnego z prawem) i jest narażone na realne niebezpieczeństwo przemocy, należy natychmiast zapewnić opiekę poza domem rodzinnym, jeśli nie istnieje inna możliwość odizolowania od niego sprawców.*

Informacje o kraju

Populacja: do lat 18 – 533 tys.; do lat 5 – 93 tys.; całkowita – 2 mln 421 tys.

3. LITWA

Stosowanie kar fizycznych jest zabronione w szkołach, w instytucjach systemu karnego i w placówkach zajmujących się opieką nad dziećmi poza domem. Rodzice i opiekunowie mają jednak prawo stosować środki dyscyplinujące „według własnego uznania”.

Stosowanie kar fizycznych w rodzinie

Ustawa o podstawach ochrony praw dziecka (1996) zabrania torturowania, okrutnego traktowania i poniżania dzieci (art. 10.2), ale nie wprowadza jednoznacznego zakazu stosowania kar fizycznych ani nie pozbawia rodziców i opiekunów prawa do sięgania po środki dyscyplinujące. W artykule 49.1 czytamy: *Rodzice oraz inni prawni opiekunowie mogą wedle własnego uznania stosować odpowiednie środki dyscyplinujące i karać dziecko za unikanie wypełniania jego obowiązków oraz za naruszanie dyscypliny, z wyjątkiem maltretowania fizycznego i psychicznego, innych form okrucieństwa oraz poniżania dziecka i uwłaczania jego godności.*

Ochronę przed szczególnie ciężkimi karami fizycznymi zapewnia dzieciom kodeks karny, w którym mówi się o „ciężkich”, „poważnych” i „lekkich” uszkodzeniach ciała (art. 111, 112, 116) oraz o maltretowaniu i okrucieństwie (art. 119). Zgodnie z kodeksem małżeńsko-rodzinnym (z poprawkami z 1995 r.) rodzice mogą utracić prawa rodzicielskie, jeśli ich nadużywają lub dopuszczają się krzywdzenia dziecka.

Informacje o kraju

Populacja: do lat 18 – 886 tys.; do lat 5 – 186 tys.; całkowita – 3 mln 696 tys.

4. MOŁDAWIA

W Mołdawii nie wprowadzono zakazu stosowania kar fizycznych, które pozostają zgodne z prawem zarówno w domu, jak i w instytucjach zajmujących się opieką nad dziećmi poza środowiskiem domowym. Kary fizyczne są jednak zabronione w szkołach i w instytucjach systemu karnego

Stosowanie kar fizycznych w rodzinie

W artykule 53 kodeksu rodzinnego czytamy: *Dziecko ma prawo do ochrony przed krzywdzeniem przez rodziców bądź osoby zastępujące mu rodziców*, a rodzice mają obowiązek zapewnienia dziecku *opieki i wykształcenia* oraz przekazania mu wiedzy niezbędnej do samodzielnego życia. Kodeks nie zabrania jednak wprost stosowania kar fizycznych. Ustawa o przestępstwa administracyjnych (1994) i kodeks karny (2003) chronią dziecko przed przemocą prowadzącą do „lekkich”, „umiarkowanych” i „ciężkich” urazów fizycznych, a artykuł 154 kodeksu karnego przewiduje karanie sprawców przemocy, nawet jeśli nie powoduje ona uszkodzeń ciała. Prawo mołdawskie nie zabrania jednak jednoznacznie stosowania kar fizycznych.

Informacje o kraju

Populacja (2001): do lat 18 – 1 mln 238 tys.; do lat 5 – 258 tys.; całkowita – 4 mln 295 tys.

5. POLSKA

Stosowanie kar fizycznych jest zabronione w polskiej Konstytucji. Opinie są jednak podzielone co do tego, czy ów konstytucyjny zapis oznacza całkowity zakaz stosowania kar fizycznych przez rodziców. Nie wolno karać fizycznie dzieci w szkołach, w instytucjach systemu karnego i w instytucjach zajmujących się opieką nad dziećmi poza środowiskiem rodzinnym.

Stosowanie kar fizycznych w rodzinie

W Polsce toczy się spór dotyczący tego, czy stosowanie kar fizycznych przez rodziców jest zgodne, czy też niezgodne z prawem. W artykule 40 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej czytamy: *Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych*, a artykuł 217.1 kodeksu karnego (1997) mówi: *Kto uderza człowieka lub w inny sposób narusza jego nietykalność cielesną, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku*. W artykule 207.1 zaś czytamy: *Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5*.

Jednak Konstytucja zapewnia także rodzicom prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem (art. 48.1) oraz do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem (art. 53.3), a kodeks rodzinny i opiekuńczy (1964, z poprawkami z 2000 r.) nakazuje dzieciom posłuszeństwo wobec rodziców (art. 95.2). Zarówno Konstytucja, jak i kodeks rodzinny (art. 95.3) zastrzegają, że władza rodzicielska powinna być wykonywana w najlepiej pojętym interesie dziecka. Brak odpowiedniej opieki rodzicielskiej bądź niewłaściwe – zagrażające dobru dziecka

– sprawowanie władzy rodzicielskiej może być przyczyną interwencji sądu rodzinnego.

Informacje o kraju

Populacja: do lat 18 – 9 mln 400 tys.; do lat 5 – 1 mln 994 tys.; całkowita – 38 mln 605 tys.

6. MACEDONIA

Pomimo zakazu maltretowania fizycznego dzieci i stosowania kar fizycznych, zawartego w ustawie o ochronie dzieci, fizyczne karanie dzieci pozostaje zgodne z prawem w rodzinie. Nie wolno stosować kar fizycznych w szkołach, w instytucjach systemu karnego ani w innych instytucjach.

Ustawodawstwo. Stosowanie kar fizycznych w domu

Artykuł 9 ustawy o ochronie dzieci (2000) zabrania maltretowania fizycznego, stosowania kar fizycznych oraz innych form nieludzkiego traktowania i krzywdzenia, ale w prawie macedońskim te pojęcia nie zostały jednoznacznie zdefiniowane, a wspomnianego zapisu nie interpretuje się jako jednoznacznego zakazu stosowania kar fizycznych w domu.

Przypadkami skrajnego krzywdzenia i zaniedbywania zajmuje się kodeks karny (1996), który uznaje zaniedbywanie i torturowanie małoletnich oraz naruszenie obowiązków rodzinnych (porzucenie dziecka) za czyny przestępcze zagrożone karą pozbawienia wolności. W artykule 201 kodeksu karnego czytamy: *Rodzic, rodzic adopcyjny, opiekun lub inna osoba, która poprzez rażące zaniedbanie obowiązku opiekuńczo-wychowawczego zaniedbuje bądź krzywdzi dziecko, podlega karze pozbawienia wolności od trzech miesięcy do trzech lat.* Kodeks rodzinny (1992) przewiduje szereg sankcji wobec rodziców, którzy dopuszczają się krzywdzenia lub poważnego zaniedbywania dziecka.

Informacje o kraju

Populacja: lat 18 – 516 tys.; do lat 5 – 134 tys.; całkowita – 2 mln 054 tys.

7. UKRAINA

Nowy kodeks rodzinny, który obowiązuje od 2004 r., zakazuje stosowania kar fizycznych wobec dzieci. Stosowania kar fizycznych zabrania również ustawa o zapobieganiu przemocy domowej, która weszła w życie w 2002 r. Karanie fizyczne dzieci jest niezgodne z prawem w szkołach i w instytucjach systemu karnego.

Stosowanie kar fizycznych w rodzinie

Zgodnie z ustawą o zapobieganiu przemocy domowej z 2001 r., która weszła w życie w lutym 2002 r., wszelka celowa przemoc fizyczna lub psychiczna wobec któregokolwiek z członków rodziny jest niezgodna z prawem. Artykuł 150 kodeksu rodzinnego z 2004 r. określa zakres odpowiedzialności rodziców wobec dzieci oraz zakazuje stosowania kar fizycznych oraz innych poniżających kar i traktowania dziecka.

Kodeks karny zabrania stosowania przemocy prowadzącej do ciężkich uszkodzeń ciała – okrutnego traktowania lub torturowania, systematycznego krzywdzenia prowadzącego do poważnych urazów, a także bicia oraz innych aktów przemocy narażających ofiarę na

cierpienie fizyczne.

• Informacje o kraju

Populacja (2001): do lat 18 – 11 mln 117 tys.; do lat 5 – 2 mln 190 tys.; całkowita – 49 mln 568 tys.

Badania przeprowadzone zostały w siedmiu krajach europejskich – Bułgarii, Litwie, Łotwie, Macedonii, Mołdawii, Polsce i Ukrainie w 2005 r.

Głównym celem badań było zdiagnozowanie postaw społecznych, w szczególności postaw profesjonalistów pracujących z dziećmi wobec problemu krzywdzenia dzieci, ich doświadczeń w podejmowaniu interwencji w takich przypadkach oraz oceny skuteczności

systemu pomocy dzieciom w ich krajach.

Poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

Jak badani szacują skalę różnych zachowań krzywdzących dzieci w krajach uczestniczących w projekcie?

Jak oceniana jest dynamika różnych aspektów problemu krzywdzenia dzieci?

Jakie jest społeczne przyzwolenie na kontrolowanie zachowań rodziców wobec dzieci?

Jakie postawy deklarują badani wobec stosowania przez rodziców kar fizycznych wobec dzieci?

Jak oceniane są wrażliwość i kompetencje w zakresie pomocy dzieciom różnych grup zawodowych?

Tabela 1. Charakterystyka badań ogólnonarodowych

Kraj	Populacja	Metoda doboru próby	Liczba badanych	Metoda badawcza
Polska	Mieszkańcy Polski powyżej 18. roku życia	Reprezentatywna, losowa	955	Wywiady kwestionariuszowe face-to-face w domach respondentów
Łotwa	Mieszkańcy Łotwy w wieku 18–74 lata	Reprezentatywna, losowa	1015	Wywiady kwestionariuszowe face-to-face w domach respondentów
Litwa	Mieszkańcy Litwy w wieku 15–74 lata	Reprezentatywna, losowa	500	CAPI (computer assisted personal interview) w domach respondentów
Bułgaria	Mieszkańcy Bułgarii powyżej 15. roku życia	Reprezentatywna, losowa	994	Wywiady kwestionariuszowe face-to-face w domach respondentów
Macedonia	Mieszkańcy Macedonii powyżej 18. roku życia	Reprezentatywna, losowa	519	Wywiady kwestionariuszowe face-to-face w domach respondentów
Mołdawia	Mieszkańcy Mołdawii w wieku 16–74 lata	Reprezentatywna, losowa	1106	Wywiady kwestionariuszowe face-to-face w domach respondentów
Ukraina	Mieszkańcy Ukrainy powyżej 18. roku życia	Reprezentatywna, losowa	2057	Wywiady kwestionariuszowe face-to-face w domach respondentów

Odpowiedzi na powyższe pytania poszukiwano w dwóch grupach respondentów.

W każdym z siedmiu krajów **ogólnonarodowa, reprezentatywna próba dorosłych mieszkańców** (pierwsza grupa respondentów)

deklarowała odpowiedzi na dwa pytania:

1) dotyczące postaw wobec stosowania przez rodziców kar fizycznych,

2) oceny skali takich zachowań rodziców.

Respondenci odpowiadali w ramach badań typu Omnibus, prowadzonych w badanych krajach przez różne agencje badawcze. Tabela 1 prezentuje liczebność próby badawczej, kryteria jej doboru oraz technikę badawczą zastosowaną w każdym z krajów. Ze względu na konieczność zlecenia badań narodowym agencjom badawczym oraz różne metodologie prowadzonych przez nie badań omnibusowych nie udało się, niestety, w pełni ujednoczyć

charakterystyki próby oraz sposobu zbierania danych.

Drugi nurt badań dotyczył pełnego zakresu pytań badawczych. Respondentami byli w każdym z krajów **nauczyciele stołecznych szkół podstawowych** (druga grupa respondentów). W stolicy każdego kraju dobierano dziesięć szkół z różnych dzielnic w sposób warstwowo-losowy. Respondentami byli nauczyciele wchodzący w skład kadry każdej z wybranych szkół. Wypeł-

Tabela 2. Wiek badanych (w %)

Kraj	Wiek w latach				
	25-35	36-45	46-55	więcej niż 55	brak odpowiedzi
Polska	39,9	36,1	19,0	4,4	0,6
Litwa	31,4	32,6	25,6	7,6	2,9
Łotwa	41,4	23,7	19,1	10,5	5,3
Bułgaria	13,3	49,0	25,7	10,0	2,1
Ukraina	40,1	24,1	19,0	10,9	5,8
Macedonia	27,6	36,5	25,1	9,4	1,5
Mołdawia	37,1	21,2	23,2	14,6	4,0
Ogółem	31,2	33,4	22,8	9,6	3,0

niali oni samodzielnie kwestionariusze ankiet i oddawali zestaw ankiet z danej szkoły koordynatorowi badań. Ankieta skon-

struowana przez Monikę Sajkowską składała się z 97 pytań, które były poprzednio wykorzystane w polskich programach ba-

Tabela 3. Stosunek badanych do wiary (w %)

Kraj	Głęboko wierząca	Wierząca	Niezdecydowana	Niewierząca	Brak odpowiedzi
Polska	12,7	69,0	8,2	7,0	3,2
Litwa	9,9	68,0	14,0	2,9	5,2
Łotwa	3,9	55,3	19,1	13,8	7,9
Bułgaria	5,4	65,1	17,4	4,1	7,9
Ukraina	1,5	73,0	13,9	6,6	5,1
Macedonia	68,5	24,1	4,9	0,5	2,0
Mołdawia	3,3	63,6	19,2	9,9	4,0
Ogółem	16,6	58,6	13,7	5,9	5,2

Ile dzieci doświadcza kar fizycznych? Czy zmienia się skala tego problemu?

dawczych dotyczących problemu krzywdzenia dzieci (Sajkowska, Siemaszko 1998; Fluderska, Sajkowska 2001).

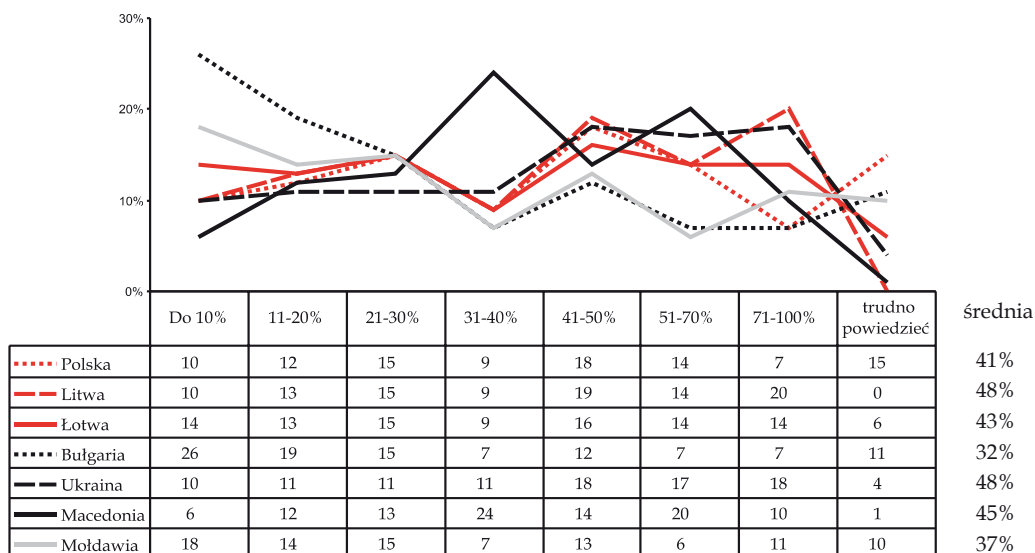
Liczebność prób w krajach biorących udział w projekcie wynosiła odpowiednio: Polska - 158, Litwa - 172, Łotwa - 152,

Bułgaria – 241, Ukraina – 137, Macedonia – 203 i Mołdawia – 151. W każdym z badanych krajów zdecydowaną większość respondentów (ogółem 90%) stanowiły kobiety.

Badani byli nauczyciele w różnym wieku. Jak pokazuje tabela 2, kategorie wieku

nauczycieli: młodych, w średnim wieku i starszych były liczebnie porównywalne, a ich proporcje były podobne we wszystkich badanych krajach.

Większość badanych (74%) miała własne dzieci. 74% ogółu respondentów deklaroowało się jako osoby wierzące lub głęboko

Wykres 1. Skala stosowania kar fizycznych wobec dzieci w opinii ogółu dorosłych w danym kraju (w %)

wierzące. Najwięcej takich deklaracji odnotowano w Macedonii (92,6%) oraz w Polsce (81,7%).

Subiektywny zakres stosowania kar fizycznych wobec dzieci w danym kraju jest ważnym komponentem postawy wobec tego zjawiska. Opinie badanych na temat rozpowszechnienia dyscyplinowania dzieci przez rodziców za pomocą klapsów i bicia warunkowane są wieloma czynnikami. Najważniejsze z nich to wiedza badanych na temat realiów życia dzieci w ich kraju oraz treść i ilość przekazów medialnych na temat bicia dzieci przez rodziców.

Respondenci w badaniach ogólnonarodowych (reprezentatywna próba dorosłych mieszkańców) byli pytani o odsetek dzieci, które – ich zdaniem – doświadczają kar fizycznych w rodzinie.

Wyniki analizy uzyskanych informacji o skali stosowania kar fizycznych wobec dzieci w opinii ogółu dorosłych w danym kraju prezentuje wykres 1.

Zaprezentowane powyżej dane pozwalają odnaleźć różnice i podobieństwa w ocenach skali stosowania kar fizycznych wobec dzieci w krajach objętych badaniem. Wykres 1 ilustruje, iż krzywe wyników badanych krajów układają się w relatywnie spójną wiązkę. Ich przebieg informuje o podobnym rozkładzie opinii na temat odsetka dzieci w badanych krajach. Podobieństwo to w największej mierze dotyczy centralnych przedziałów procentowych (z wyjątkiem Mołdawii). Analiza rozkładów odpowiedzi badanych w poszczególnych krajach, a także porównanie miar tendencji centralnych (średnie deklarowanych odsetek – ostatnia kolumna) po-

zwalają stwierdzić, iż najniżej skala stosowania kar fizycznych wobec dzieci oceniana jest w Bułgarii (średnio 32% bitych dzieci), najwyższą natomiast na Litwie i Ukrainie (48%).

We wszystkich niemal krajach ocena skali zjawiska związana była z wiekiem badanych – młodszy respondenci wskazywali na wyższy odsetek bitych dzieci, ich wykształceniem – im wyższy poziom wykształcenia tym większa skala ocenianego zjawiska oraz z miejscem zamieszkania – mieszkańcy dużych miast uznawali, iż bitych dzieci jest więcej niż wskazywały deklaracje mieszkańców małych miejscowości i wsi.

Wydaje się, iż **nauczyciele**, z racji pełnionej roli zawodowej, mają pełniejszą wiedzę na temat doświadczeń dzieci w rodzinach i ich deklaracje na temat metod wychowawczych stosowanych przez rodziców bliższe

są rzeczywistej skali zjawiska. Pytania adresowane do tej grupy respondentów dotyczyły dwóch form kar fizycznych – stosowania klapsów oraz surowych kar fizycznych, które mogą skutkować urazami.

Badano opinie respondentów na temat rozpowszechnienia takich metod wychowawczych w całym kraju oraz w rodzinach uczniów szkół, w których uczyli. Analiza odpowiedzi na pytania z tego bloku umożliwia więc ocenę zróżnicowań opinii badanych w trzech perspektywach – klapsy versus surowe bicie, uczniowie ze szkoły respondenta versus dzieci z całego kraju oraz różnice między badanymi krajami.

Jak pokazują wykresy 2 i 3, oceny doświadczeń dostawania klapsów ogółu dzieci w danym kraju znacząco różnią się od analogicznych ocen dotyczących uczniów szkół, w których pracują respondenci. Wie-

Tabela 4. Ocena rozpowszechnienia stosowania klapsów i surowych kar fizycznych w badanych krajach (w %)

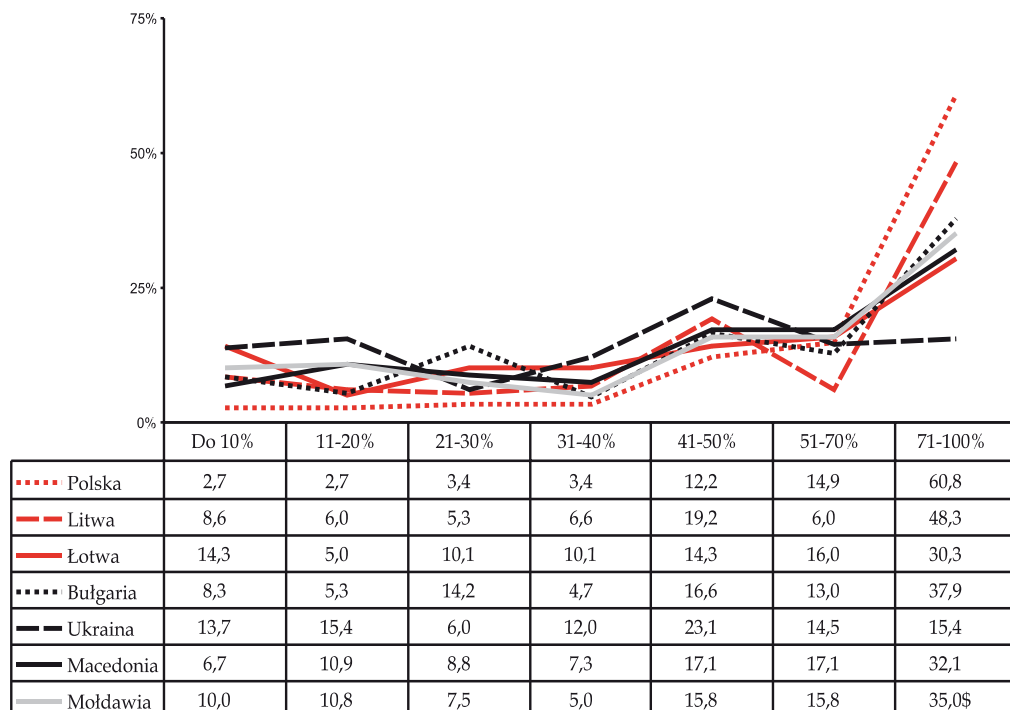
Kraj	Odsetek dzieci karconych klapsiem przez rodziców (średnie wskazań respondentów)		Odsetek dzieci doświadczających surowych kar fizycznych (średnie wskazań respondentów)	
	w kraju	w szkole	w kraju	w szkole
Polska	72,1	55,1	26,4	12,9
Litwa	62,3	35,4	23,0	6,2
Łotwa	53,3	29,5	26,3	10,4
Bułgaria	58,3	43,3	12,8	7,5
Ukraina	44,0	24,8	22,3	10,3
Macedonia	82,3	43,5	20,7	12,8
Mołdawia	56,2	41,9	27,4	16,1
Ogółem	63,0	40,0	22,3	11,0

lu badanych uznaje, iż karanie klapsiem to powszechne doświadczenie dzieci w ich kraju.

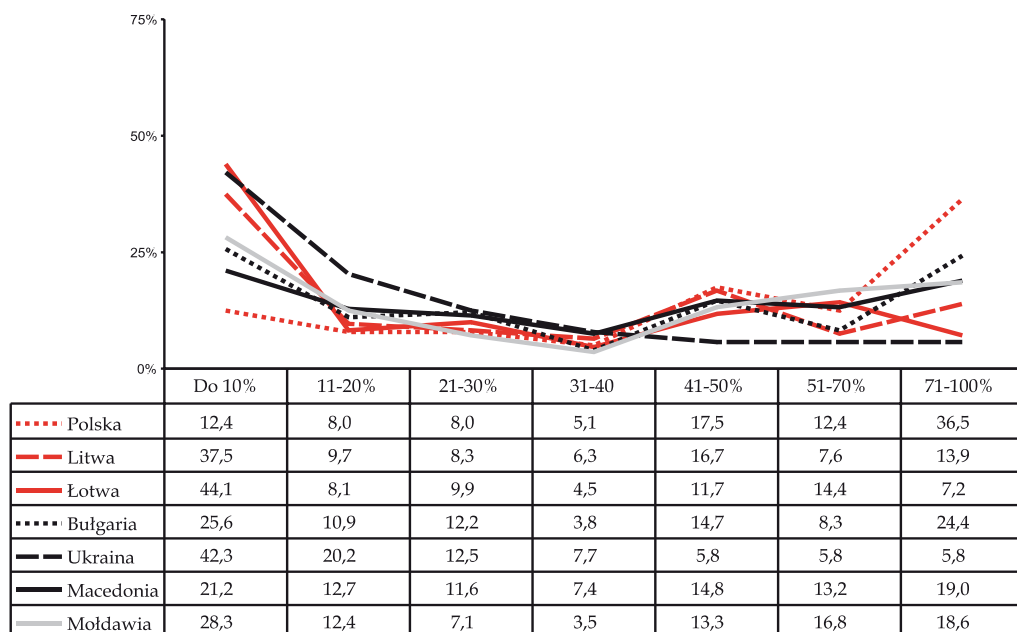
Większość wskazań na odsetek takich dzieci lokuje się w kategoriach powyżej 50% dzieci. Najbardziej pesymistyczny obraz rozpowszechnienia kar fizycznych wyłania się z deklaracji nauczycieli z Polski – ponad 75% z nich uznaje, iż taka metoda wychowawcza stosowana jest wobec ponad połowy dzieci w Polsce, aż 60% twierdzi, iż jest to ponad

70% (średnie wskazanie – 71,2%). Najwięcej optymizmu zawierają oceny respondentów z Ukrainy – niespełna 30% z nich ocenia, iż kar fizycznych doświadczą więcej niż połowa dzieci (średnie wskazanie – 44%).

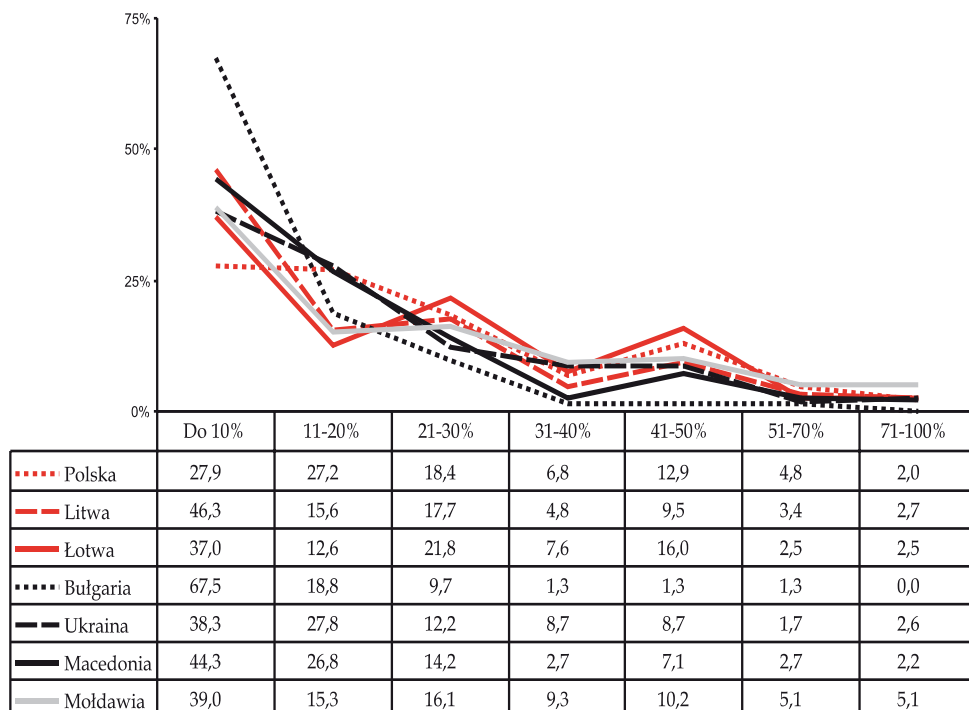
Opinie na temat skali doświadczania kar fizycznych zmieniają się, gdy pytanie dotyczy uczniów ze szkoły, w której uczą respondenci. Osobiste doświadczenia respondentów, ich wiedza, a nie wyobrażenia, każą im znacząco niżej oceniać odsetek

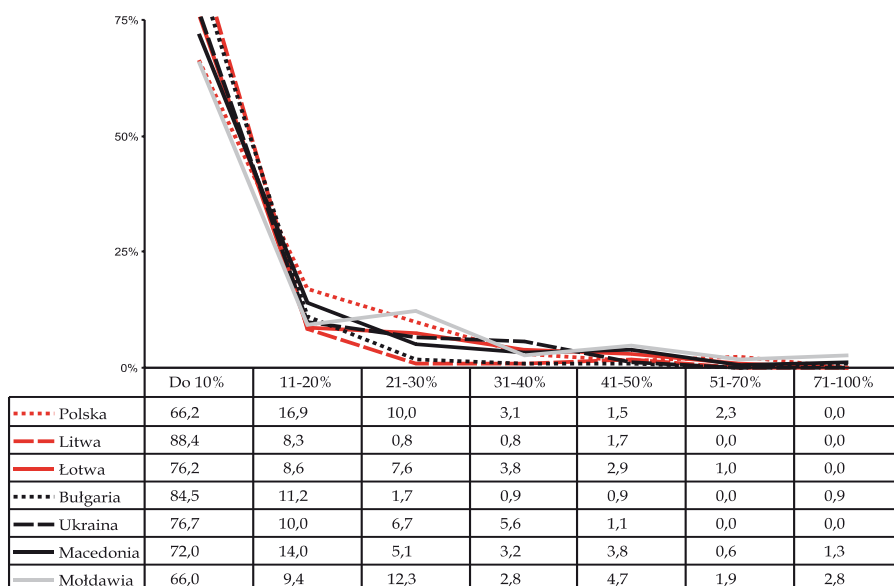
Wykres 2. Przyjmując za 100% liczbę wszystkich dzieci w *Pani/a kraju*, jak się *Pani/u* wydaje, jaki procent z nich doświadcza **karcenia kłosem** przez rodziców?

Wykres 3. Przyjmując za 100% liczbę wszystkich dzieci w *Pani/a szkole*, jak się *Pani/u* wydaje, jaki procent z nich doświadcza **karcenia kłosem** przez rodziców?

Wykres 4. Przyjmując za 100% liczbę wszystkich dzieci w **Pani/i kraju**, jak się Panu/i wydaje, jaki procent z nich doświadcza **surowych kar fizycznych** (np. pozostawiających sińce, urazy)?

Wykres 5. Przyjmując za 100% liczbę wszystkich dzieci w **Pana/i szkole**, jak się Panu/i wydaje, jaki procent z nich doświadcza **surowych kar fizycznych** (np. pozostawiających sińce, urazy)?

dzieci karanych klapsami przez rodziców.

Wartość średnich odsetek wskazań istotnie maleje w przypadku oceny doświadczeń dzieci znanych respondentom. Przy czym spadek ten jest niższy w przypadku karcenia klapssem – według oceny respondentów tej metody wychowawczej doświadcza średnio 63% dzieci w badanych krajach, a 40% dzieci w szkołach, w których uczą respondenci. Ocena rozpowszechnienia surowych kar fizycznych w krajach (średnio 22% dzieci) jest dwukrotnie wyższa niż w szkołach (11%).

Przypomnijmy, że podopieczni badanych nauczycieli mieszkają w stolicach, status ekonomiczny ich rodzin jest zapewne wyższy niż przeciętny, większy jest również dostęp rodziców do psychologicznego wsparcia. Znana w badaniach socjologicznych tendencja do idealizowania sytuacji własnej i najbliższego otoczenia bazuje w tym przypadku na racjonalnych przesłankach.

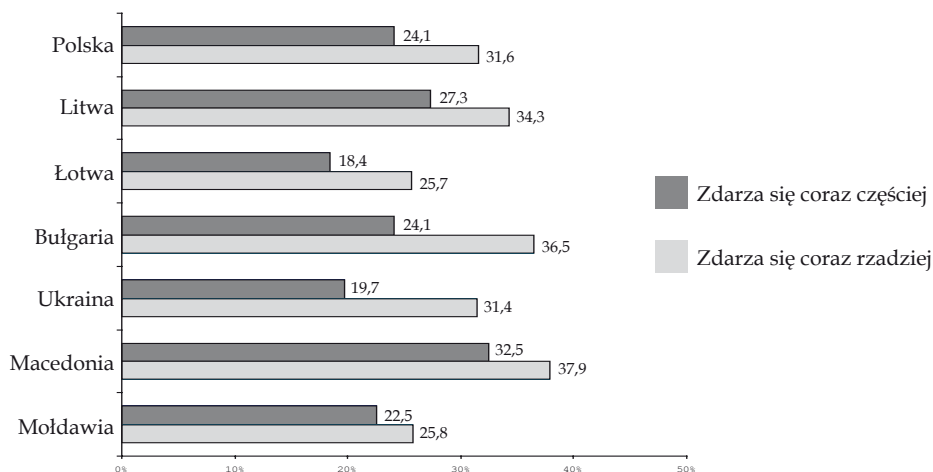
Postrzeżenie przez respondentów skali zjawiska stosowania surowych kar fizycznych wobec dzieci, które ze względu na konsekwencje (urazy fizyczne) można określić jako maltretowanie, znacząco różni się – jak wskazywały przytoczone wyżej średnie wskazań – od ocen dotyczących ka-

rania klapssem. To, co podobne w tych ocenach, to zróżnicowanie w ocenach skali maltretowania ogółu dzieci w kraju i dzieci z własnej szkoły. Również rozkłady odpowiedzi respondentów w badanych krajach są zaskakująco zbliżone – szczególnie w przypadku oceny doświadczeń własnych podopiecznych.

Zapewne surowe karanie – przekroczenie granicy dyscyplinującej funkcji kary fizycznej wobec dziecka gwałci normy uznawane we wszystkich badanych krajach, poważne bicie zdarza się jednak i według niemałej grupy nauczycieli nie jest zjawiskiem marginalnym.

Ciekawe wyniki uzyskano, pytając badanych o **dynamikę zjawiska stosowania kar fizycznych** wobec dzieci w ich kraju. Czy w ciągu ostatniej dekady rozpowszechnienie sięgania po taką metodę wychowawczą zmieniło się? Jeśli tak, to jaki jest kierunek tej zmiany – rodzice biją coraz częściej czy rzadziej?

Opinie tych badanych, którzy mają pogląd w tej kwestii (wielu z nich – od 15% do ponad 30% – wybierało opcję „trudno powiedzieć”), były spolaryzowane. Większość z nich uznawała, iż rozpowszechnienie stosowania kar fizycznych wobec dzieci zmienia się, natomiast kierunek tych zmian

Wykres 6. Jak Pan/i sądzi, czy w ciągu ostatnich 10 lat zmieniły się zachowania rodziców wobec dzieci, jeśli chodzi o stosowanie kar fizycznych wobec dzieci? (w %)

Przyzwolenie na stosowanie kar fizycznych wobec dzieci

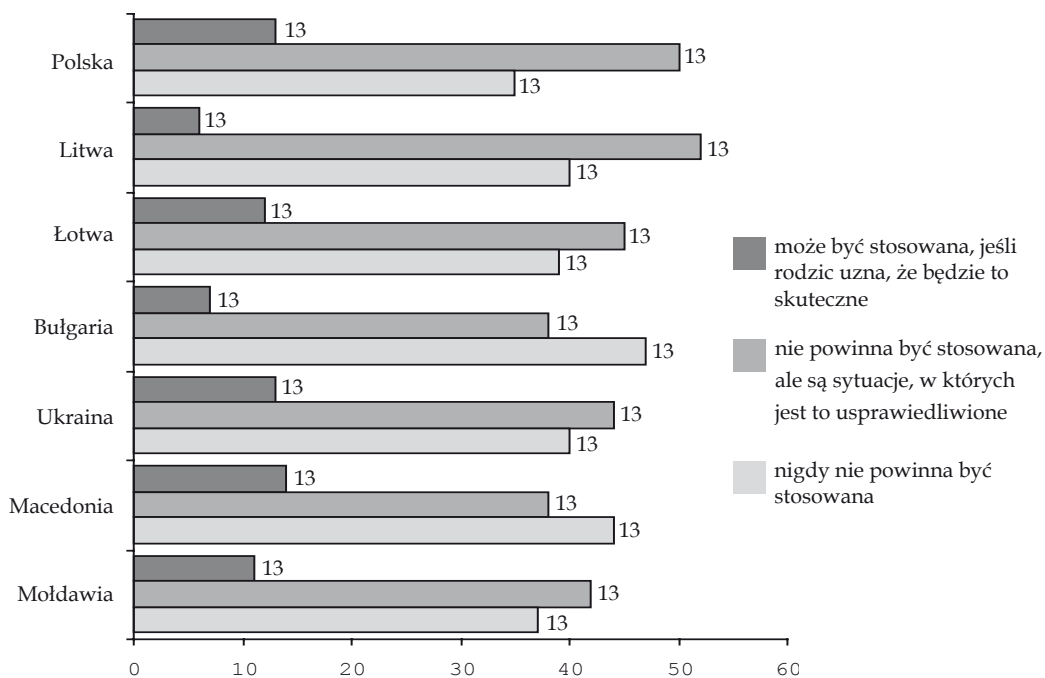
postrzegali skrajnie różnie. Opinie mówiące o spadku rozpowszechnienia kar oraz o ich wzroście rozkładały się niemal symetrycznie.

Uzyskanych wyników nie można więc z pewnością traktować jako przesłanek do wnioskowania o rzeczywistej dynamice zjawiska. Próbując wyjaśnić tak duże zróżnicowanie opinii na ten temat, można postawić hipotezę, iż badani nie wiedzą, natomiast próbują wywieść odpowiedź na zadane pytanie z różnych przesłanek. Jeśli przesłanką taką będą efekty transformacji ustrojowej, wspólnej wszystkim badanym krajom, takie jak np. stresogenne ubożenie rodzin bądź też medialne nagłośnienie przypadków przemocy wobec dzieci – respondenci odpowiedzą „rośnie”. Jeśli natomiast bazowali będą na wiedzy o działaniach edukacyjnych adre-

sowanych do rodziców, coraz bogatszej ofercie pomocowej dla rodzin, zmianach legislacyjnych i politycznych chroniących dziecko – powiedzą „spada”.

Jakie są opinie na temat korzystnych dla wychowania dziecka relacji pomiędzy nim a rodzicami? Czy bicie dzieci jest według dorosłych w badanych krajach dopuszczalną metodą wychowawczą? Odpowiedzi na to pytanie poszukiwano, diagnozując różne wymiary postaw ogółu dorosłych mieszkańców w badanych krajach oraz próby nauczycieli z miast stołecznych.

W pierwszej kolejności przyjrzymy się opiniom **dorosłych mieszkańców** na temat dopuszczalności stosowania kar fizycznych. Analiza danych prezentowanych na wykresie 7. pozwala dostrzec generalne podobieństwo rozkładów opinii na temat bi-

Wykres 7. Czy Pan/i zdaniem zabicie dziecka „za karę” przez rodzica jest metodą wychowawczą, która:

cia dzieci przez rodziców w badanych krajach. W większości krajów (oprócz Bułgarii i Macedonii) dominuje opcja środka – nie powinno się bić dzieci, ale czasem trzeba. Zwolennicy odwoływania się do kar fizycznych zawsze wtedy, gdy rodzic uzna to za słuszne, w każdym kraju są mniejszością, ich udział w badanej populacji nie przekracza 14%. Można uznać, iż to, co łączy badane kraje w sferze kultury, regulacji prawnych, społecznej pozycji dziecka itp., odgrywa decydującą rolę w postrzeganiu dopuszczalności bicia w wychowaniu dziecka.

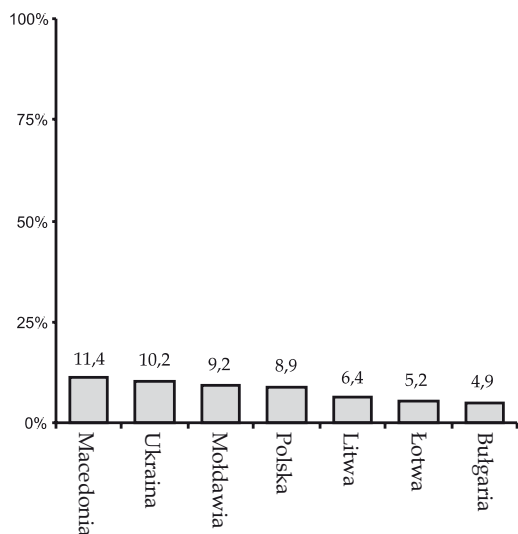
Warto jednak zwrócić uwagę na pewne różnice, które potwierdzą referowane niżej wyniki badań nauczycieli. Najczęściej zdecydowanymi przeciwnikami kar fizycznych stosowanych wobec dzieci są mieszkańcy Bułgarii i Macedonii. Najczęściej usprawiedliwiają bicie dzieci Polacy (35% przeciwników bicia) i nauczyciele z Moł-

dawii (37%).

W większości krajów stwierdzono zależności pomiędzy poziomem wykształcenia a przyzwoleniem na stosowanie kar fizycznych wobec dzieci – respondenci w wyższym wykształceniu częściej byli zdecydowanymi przeciwnikami bicia dzieci. Odsetek przeciwników rósł również wśród respondentów o wysokich dochodach i zamieszkujących duże miasta. Jedynie w Bułgarii stwierdzono odwrotną niż we wszystkich pozostałych krajach zależność – odsetek przeciwników bicia dzieci był znacząco wyższy wśród mieszkańców wsi (53%) niż wśród respondentów z dużych miast i Sofii (42%).

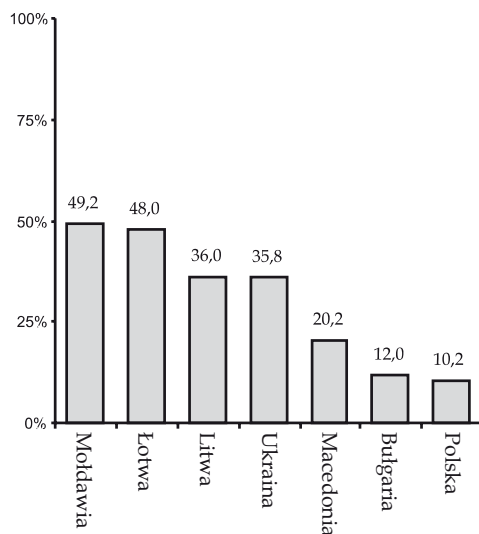
W krajach, w których analizowano taką zależność (Litwa, Polska, Łotwa), okazało się, że im większe przyzwolenie na bicie dzieci wyrażają badani, tym większą skalę przypisują zjawisku bicia.

W badaniach **nauczycieli** stołecznych szkół diagnozowany był znacznie szerszy

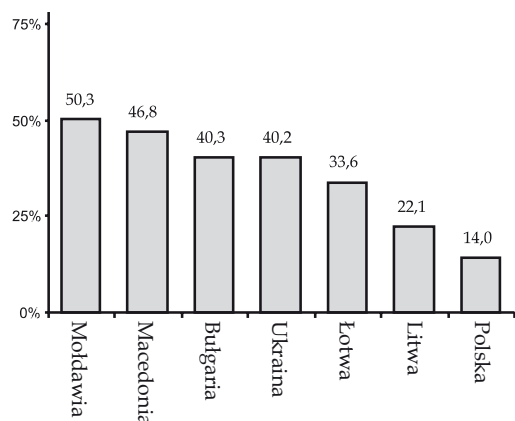
Wykres 8. Dziecko powinno być się rodziców ponieważ łatwiej wtedy o postuszeństwo (suma odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak”) (w %)

zakres postaw dotyczących relacji pomiędzy rodzicami i dziećmi, w szczególności stosowania kar fizycznych przez rodziców. Waż-

Wykres 9. Surowe traktowanie dziecka przez rodziców hartuje dziecko. W rezultacie wyjdzie mu to na dobre. (suma odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak”) (w %)

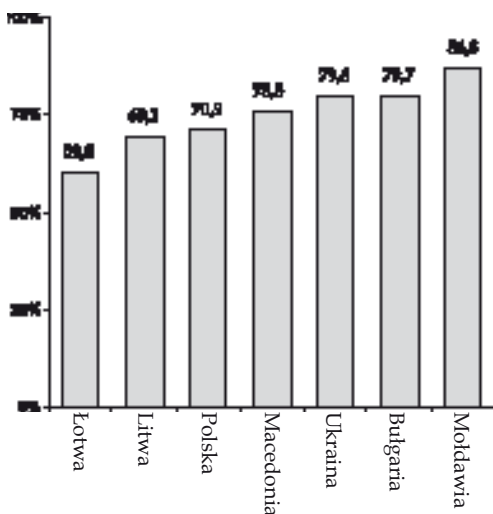
nym wymiarem takich postaw jest stosunek badanych do władzy rodzicielskiej oraz do surowości i dystansu, jako komponentów

Wykres 10. Dziecko jest własnością rodziców i tylko oni powinni o nim decydować (suma odpowiedzi „zdecydowania tak” i „raczej tak”) (w %)

metod wychowawczych budujących relację pomiędzy dzieckiem a rodzicem.

Jak pokazują poniższe wykresy ilustrujące odsetki badanych nauczycieli, którzy zgadzają się na stwierdzenia dotyczące relacji pomiędzy rodzicami a dzieckiem przytoczone w opisach wykresów, niewielka część respondentów w badanych krajach zgadza się na postulat utrzymywania posłuszeństwa dziecka za pomocą strachu.

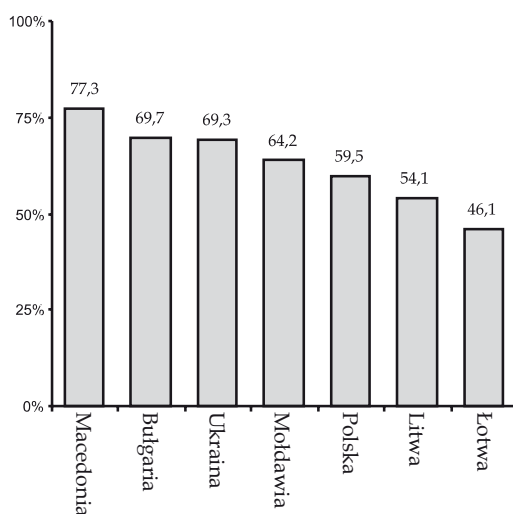
Wykres 11. To, jak rodzice traktują dzieci powinno być regulowane przez prawo (suma odpowiedzi „zdecydowanie tak” i raczej „tak”) (w %)

Znacznie częściej popierane jest surowe wychowanie, które pomoże dziecku zmierzyć się z trudnościami, zahartuje je. Niemal połowa nauczycieli z Mołdawii i Łotwy zgadza się z postulatem surowego wychowania. Najrzadziej popierają go respondenci z Polski i Bułgarii.

Nauczyciele byli pytani o granice władzy rodzicielskiej. Znacząca ich część uważa, że dziecko jest własnością rodziców i tylko oni powinni decydować o jego losach. Najczęściej władzę rodziców nad dzieckiem popierają respondenci z Mołdawii, Macedonii, Bułgarii i Ukrainy.

Jednak zgoda na tak sformułowane pytanie nie powoduje – jak nakazywałaby konsekwencja – postulatu braku kontroli nad tym, jak dzieci są traktowane przez rodziców. Zdecydowana większość badanych zgadza się, iż prawo powinno regulować zachowania rodziców wobec dzieci oraz pełnić funkcję kontrolną i chroniącą dziecko.

Co ciekawe, stanowisko takie najczęściej popierają nauczyciele z Mołdawii (87%), którzy najliczniej uznali dziecko za własność rodziców i – jak pokaże dalsza analiza – najczęściej postulują bicie dzieci za różne przewinienia. Co więcej, duża część ba-

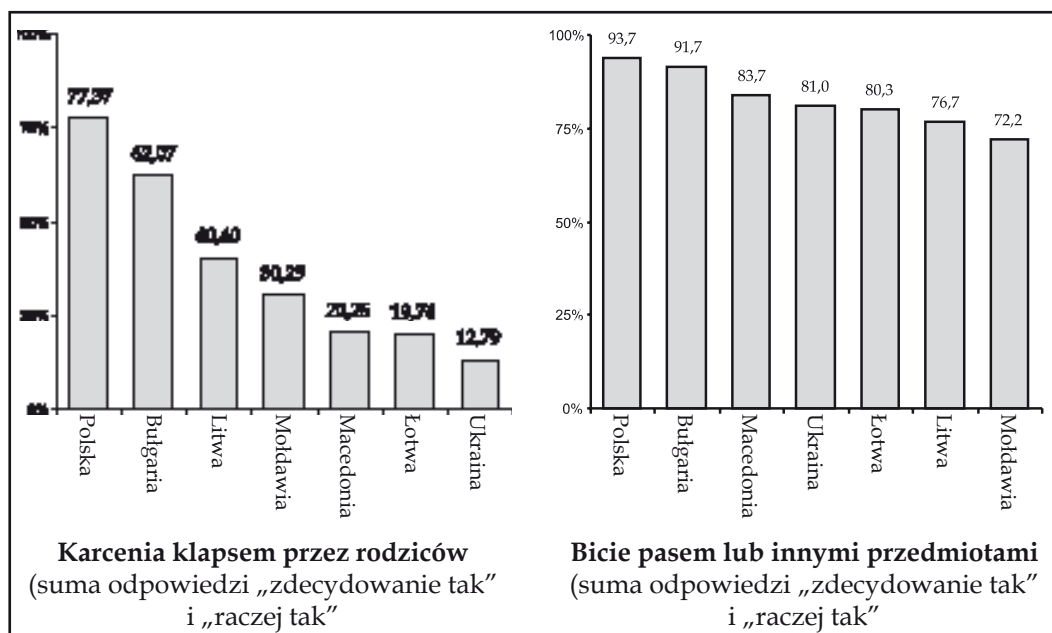
Wykres 12. Czy Pana/ni zdaniem stosowanie kar fizycznych przez rodziców powinno być zakazane prawnie? (suma odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak”) (w %)

danych postuluje wprowadzenie prawnego zakazu stosowania kar fizycznych wobec dzieci. Przypomnijmy, spośród krajów biorących udział w badaniu zakaz został wprowadzony na Łotwie, w Bułgarii i na Ukrainie, w innych krajach trwa dyskurs publiczny w tej sprawie, w Polsce taka propozycja legislacyjna spotkała się w 2005 r. ze sprzeciwem dużej części parlamentarzystów. Tymczasem większość respondentów popiera prawny zakaz bicia dzieci przez rodziców. Najmniejsze poparcie dla takiego rozwiązania prawnego, podobnie

jak do ogólnie rozumianej regulacji traktowania dzieci przez rodziców, wyrażają nauczyciele z Łotwy! Prawny zakaz bicia dzieci obowiązuje w tym kraju od 1998 r. – czy efekty wprowadzenia takiej regulacji rozczarowały łotewskich nauczycieli? Czy zawsze byli jej przeciwni?

Niestety, brak empirycznych danych, które pozwoliłyby zinterpretować ten intrygujący wynik.

Kolejnym wskaźnikiem postaw respondentów wobec władzy rodzicielskiej był ich stosunek do **ingerencji w sprawę rodzi-**

Wykres 13. Czy Pani/Pana zdaniem osoby obce, spoza rodziny powinny interweniować, gdy widzą, że dziecko jest (w %):

ny w sytuacjach złego traktowania dziecka przez rodzica/ów. Zdecydowana większość respondentów przyznaje prawo do podjęcia interwencji przez osoby spoza rodziny, gdy dziecko jest bite pasem przez rodziców. Mniejsza, ale nadal liczna część nauczycieli postuluje taką interwencję również w przypadku karcenia dziecka kłapsem przez rodzica. Najbardziej zgodni w omawianych tu kwestiach są respondenci z Polski – niemal

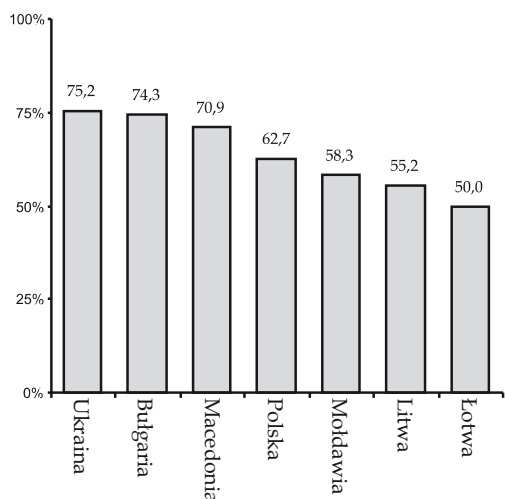
jednomyślnie uznają za wskazaną ingerencję w przypadku obu opisanych wyżej zachowań rodzica wobec dziecka.

Przypomnijmy, iż polscy nauczyciele relatywnie rzadziej niż badani w innych krajach popierali prawną kontrolę zachowań rodziców, natomiast reakcje osób trzecich uznają za konieczną. Duża zgodność w omawianej kwestii charakteryzuje również nauczycieli bułgarskich. Największy

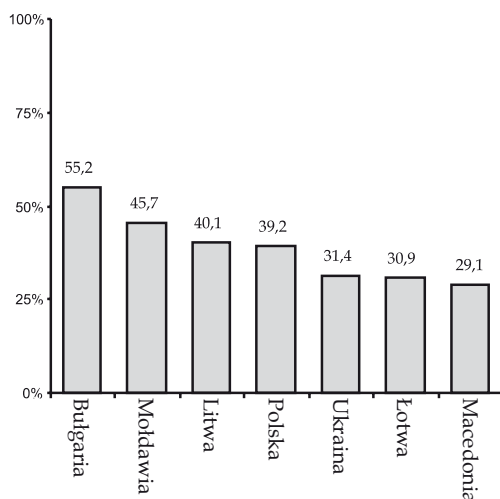
opór wobec wtrącania się, gdy rodzic karze dziecko klapssem wyrażają respondenci z Ukrainy, Łotwy (!) i Macedonii.

Przytoczone wyżej wyniki badań porównawczych pokazują, iż generalnie opi-

nie respondentów na stosowanie klapsów wobec dzieci są spolaryzowane. Wysokiej zgodności w kwestii prawnych regulacji zachowań rodziców wobec dzieci (średnio 73% popierających w badanych krajach) to-

Wykres 14. Czy w Pani/Pana przekonaniu stosowanie wobec dziecka kar fizycznych – sprawienie mu lania świadczy o tym, że: (1) rodzice nie są dobrymi wychowawcami, czy też (2) jest to równie dobra metoda wychowawcza jak inne? (% odpowiedzi: „rodzice nie są dobrymi wychowawcami”)

Wykres 15. Czy w Pani/Pana przekonaniu stosowanie wobec dziecka kar fizycznych – sprawienie mu lania: jest czy też nie jest poniżeniem dla dziecka? (% odpowiedzi: „Jest poniżeniem”)

Kiedy można bić?

warzyszy nieco słabsze, lecz niemałe poparcie prawnego zakazu stosowania kar fizycznych przez rodziców (średnio 64% popierających). Relatywnie niska zgoda na interwencję osób trzecich w sytuacji karzenia dziecka klapssem przez rodzica (średnio 37% popierających) staje się niemal jednomyślna w sytuacji bicia pasem (średnio 85% popierających interwencję).

Jak pokazują wyniki ilustrowane przez wykresy 14 i 15 stosowanie kar fizycznych wobec dziecka często postrzegane jest jako porażka rodziców i poniżenie dziecka. Bliższe 80% respondentów z Bułgarii, Macedo-

nii i Ukrainy uznaje bicie za postępowanie rodziców, które poniża dziecko. Poparcie takiej oceny bicia dziecka w innych krajach jest również wysokie (średnio 71% badanych). Rodzice sięgający po kary fizyczne nie są dobrymi wychowawcami – twierdzi blisko dwie trzecie badanych nauczycieli. Najczęściej są tego zdania ponownie respondenci z Ukrainy, Bułgarii i Macedonii.

Wyłaniające się z powyższych analiz generalne potępienie przez badanych kar fizycznych w wychowaniu dziecka nie znajduje w pełni odzwierciedlenia w ich deklaracjach dotyczących sposobów uka-

rania dziecka w sytuacjach konkretnych przewinień.

Badani pytani byli o zasadność sprawienia dziecku lania i własną gotowość do wymierzenia takiej kary w przypadkach różnych form złego zachowania dziecka. Jak pokazują poniższe wykresy, nieoczekiwanie wysoki – w świetle opisanych wyżej deklaracji – odsetek badanych nauczycieli zadeklarował, iż skłonni byłiby uderzyć dziecko za karę. Najczęściej taką reakcją wywoływałyby przewinienia, które uznawano za przejawy tzw. demoralizacji dziecka: kradzież (od 66,9% do 19,6% postulujących karanie fizyczne), picie alkoholu (od 60,9% do 21,5%), wagary.

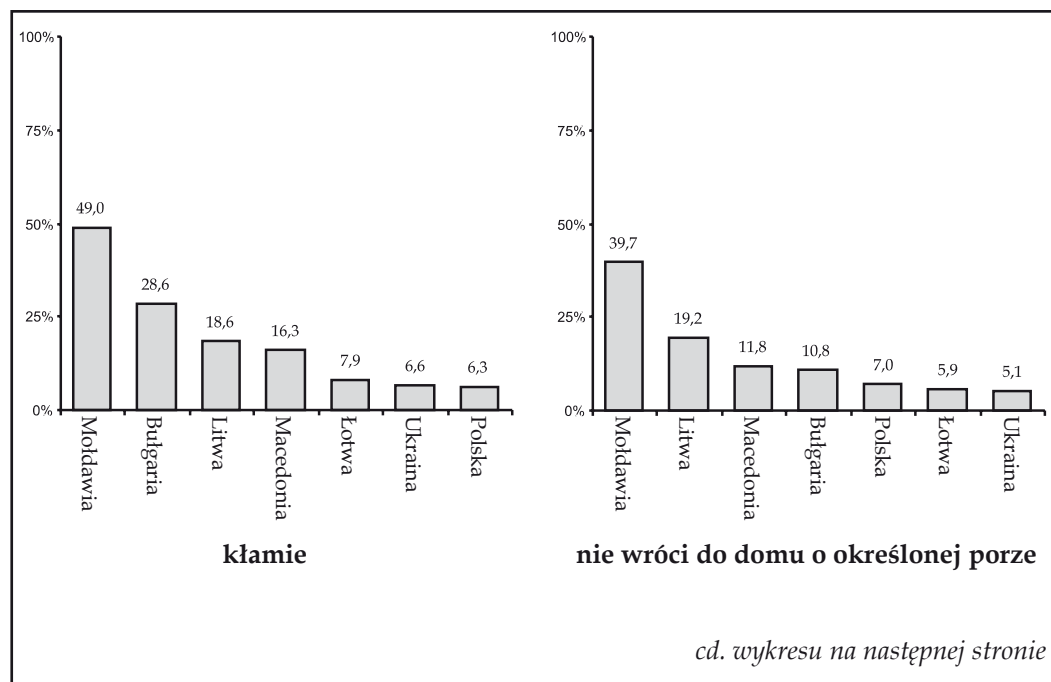
Warto jednak zauważyć, iż nieposłu-

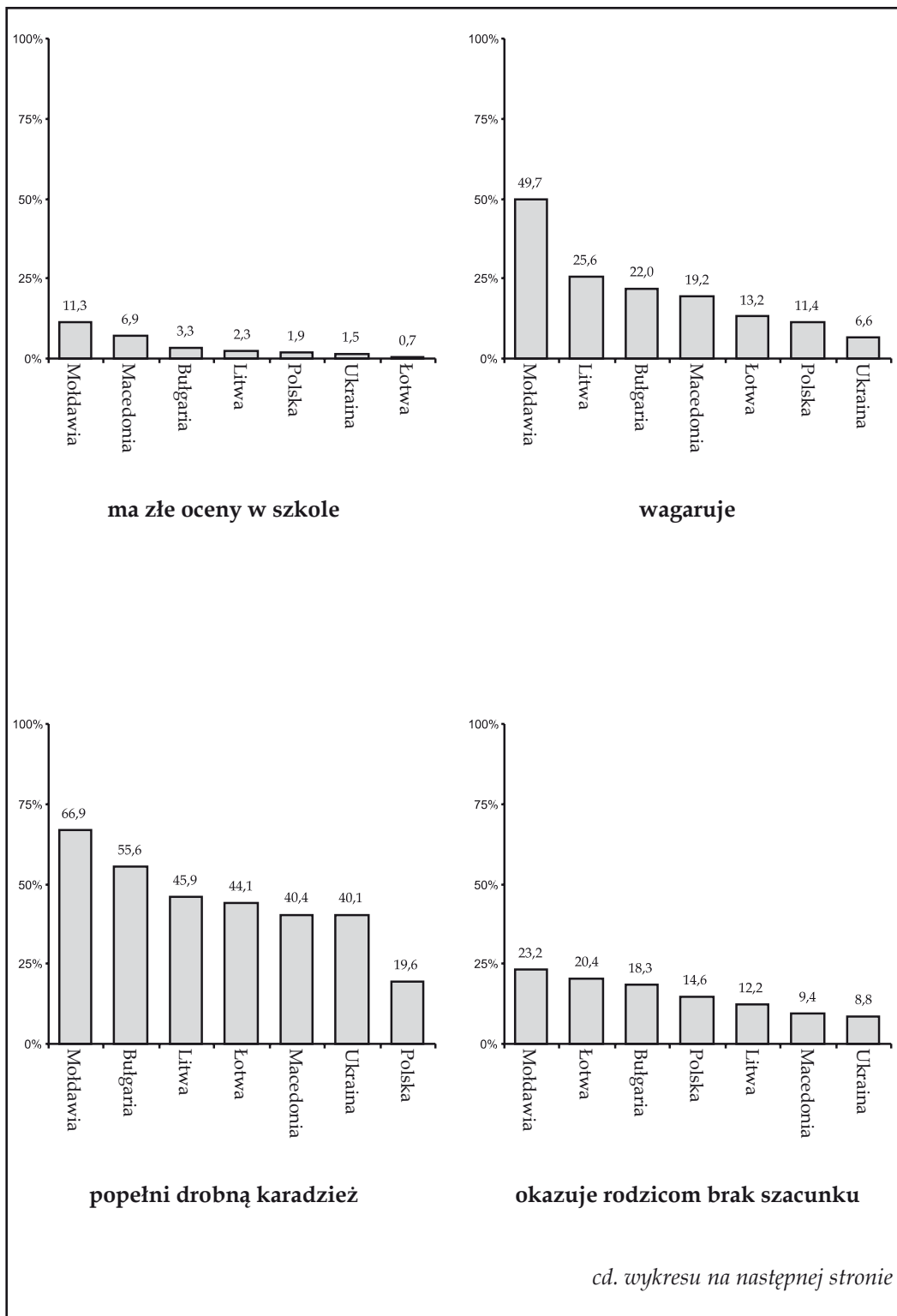
szęństwo wobec rodziców (od 40,4% do 13,9%) i brak szacunku dla nich również zasługuje na lanie według znaczącej grupy badanych. Najmniej respondentów wymierzałoby kary fizyczne w sytuacji, gdy dziecko coś zniszczy, nie dba o ubranie lub ma złe stopnie w szkole.

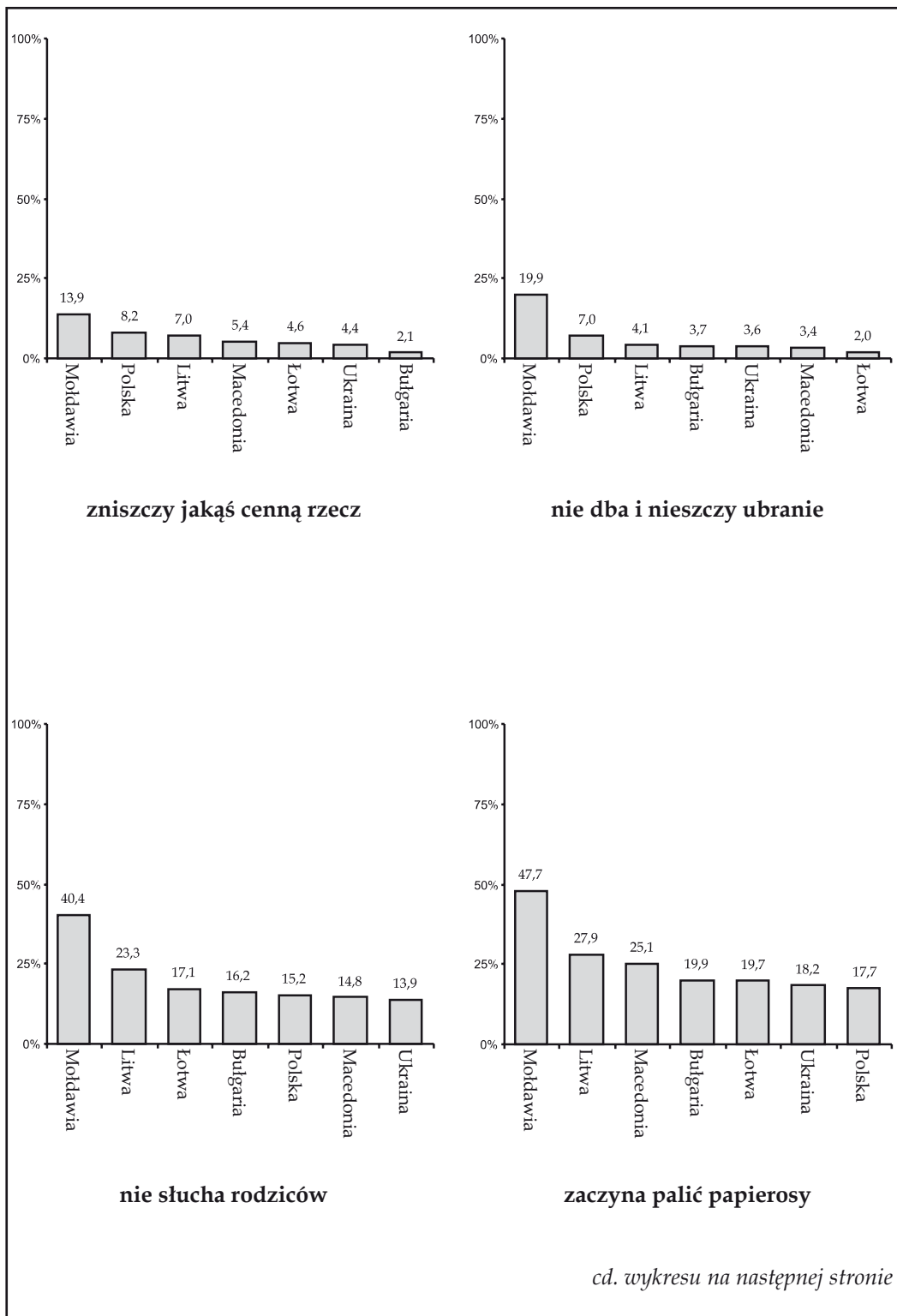
Wydaje się, iż wspólnym mianownikiem tych przewin jest brak ich ewidentnej intencjonalności. Bicie jest więc uzasadnione głównie wtedy, gdy dziecko łamie fundamentalne normy społecznego przystosowania bądź kwestionuje autorytet rodziców.

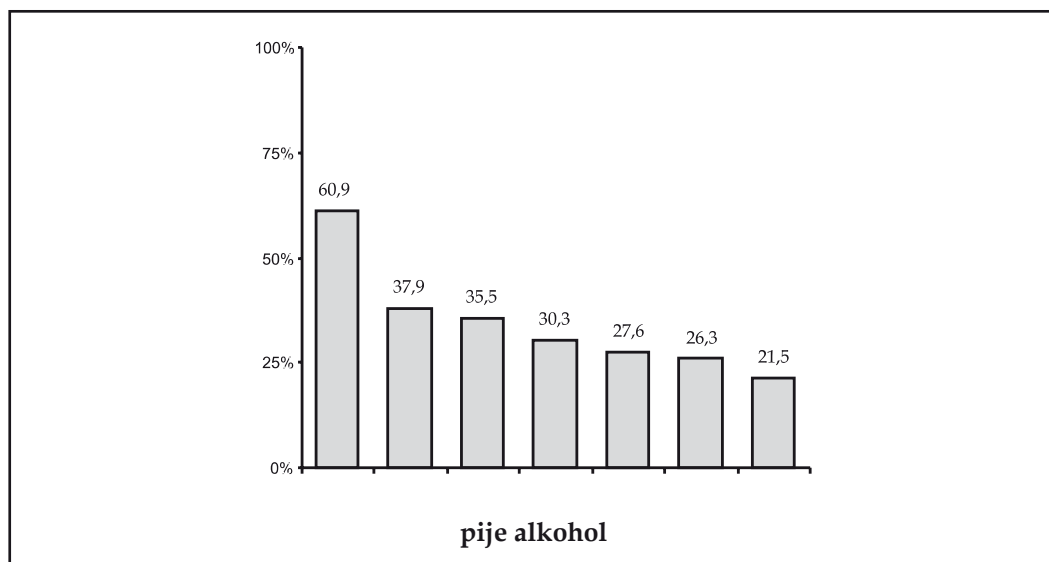
Z zaprezentowanych niżej wykresów wynika też, że najczęściej skłonni byłiby karać dzieci biciem nauczyciele z Mołdawii. Przy ocenie każdego z

Wykres 16. Większość ludzi przynajmniej raz w życiu dostała od rodziców lub opiekunów w skórę. W jakiej sytuacji Pani/Pana zdaniem sprawienie dziecku lania jest uzasadnione, sam(a) postąpił(a) by Pani/Pan w ten sposób? Czy uważa Pani/Pan, że dziecko zasługuje na lanie, gdy: (w %)

Wnioski

przewinień odsetek takich respondentów z Mołdawii jest najwyższy, a wobec dziecka, które coś ukradło lub piło alkohol, kary fizyczne zastosowałoby blisko dwie trzecie nauczycieli z tego kraju. Przypomnę, iż wśród mołdawskich nauczycieli najwyższy było odsetek tych, którzy uznawali dziecko za własność rodziców (50%). Grupę tę charakteryzuje również jeden z najniższych wskaźników kategorycznej niezgody na fizyczne karanie dzieci (37%).

Warto jednak pamiętać, iż 64% badanych z Mołdawii deklarowało poparcie dla prawnego zakazu bicia dzieci. Jak widać część z nich deklaruje również gotowość pogwałcenia takiego prawa.

Najmniej radykalni są respondenci z Ukrainy, Łotwy i Polski. Nadal jednak ponad 40% ukraińskich i łotewskich nauczycieli karałoby biciem za kradzież, a blisko jedna czwarta respondentów z tych krajów biłaby za picie alkoholu.

1. Subiektywne oceny skali stosowania kar fizycznych wobec dzieci w badanych krajach pokazują, iż zarówno w badaniach ogółu dorosłych mieszkańców krajów, jak

i nauczycieli uczących w ich stolicach, najniższy odsetek dzieci doświadczających takich kar deklarują Bułgarzy; najwyższy natomiast – mieszkańcy Litwy, Ukrainy i Macedonii oraz nauczyciele z Macedonii i Polski. Jednocześnie warto podkreślić niewielkie zróżnicowanie ocen dotyczących rozpowszechnienia kar fizycznych we wszystkich badanych krajach.

2. Większość badanych nauczycieli uważa, iż rozpowszechnienie kar fizycznych w ich kraju zmienia się. Jednak ich opinie na temat kierunku tych zmian były skrajnie spolaryzowane.

3. Wśród mieszkańców Bułgarii najwięcej jest radykalnych przeciwników bicia dzieci. Najmniejszy odsetek respondentów kategorycznie protestujących przeciwko karom fizycznym odnotowano w Polsce i Mołdawii.

4. Zdecydowana większość badanych nauczycieli we wszystkich krajach zgadza się, iż prawo powinno regulować zachowania rodziców wobec dzieci. Duża część z nich popiera również prawny zakaz bicia dzieci (który obowiązuje w trzech z badanych krajów: Łotwie, Bułgarii i Ukrainie).

Co ciekawe, najniższe poparcie prawnych regulacji zachowań rodziców, w tym bicia dzieci, wyrażają respondenci z Łotwy, gdzie prawny zakaz stosowania kar fizycznych obowiązuje najdłużej (od 1998 r.).

5. Nauczyciele ze wszystkich krajów są niemal jednomyślni, że powinno się interweniować, gdy dziecko jest bite pasem przez rodzica. Zgoda na ingerowanie w sposób traktowania dziecka spada po-

nad dwukrotnie, gdy karą stosowaną wobec dziecka jest wymierzenie klapsa. Przywołanie na ingerencję w obu tych sytuacjach najczęściej wyrażają nauczyciele z Polski (93%) oraz z Bułgarii.

6. Większość nauczycieli ocenia bicie jako poniżenie dziecka oraz porażkę wychowawczą rodziców. Najczęściej zgadzają się z taką oceną stosowania kar fizycznych nauczyciele z Bułgarii i Ukrainy, najrzadziej z Łotwy (!).

7. Generalne potępienie stosowania kar fizycznych wobec dzieci i negatywna ocena ich skutków nie przekłada się na gotowość respondentów do ich zaniechania. Nieoczekiwanie wielu badanych nauczycieli zadeklarowało, iż skłonni byłiby uderzyć dziecko za karę, przede wszystkim w sytuacjach zagrożenia demoralizacją: picia alkoholu, kradzieży, wagarów. Na karę zasługiwałoby również nieposłuszeństwo wobec rodziców i brak szacunku dla nich.

Literatura

- Eliminating corporal punishment: a human rights imperative for europe's children* (2003), Focus on Children and Families, Rada Europy.
- Fluderska G., Sajkowska M. (2001), *Problem krzywdzenia dzieci w Polsce. Postawy i doświadczenia dorosłych Polaków*, raport z badań, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa.
- Sajkowska M., Siemaszko J. (1998), *Profesjonaliści wobec problemu krzywdzenia dzieci*. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa.
- Sicher P., Lewis O., Sargent J., Chaffin M., Friedrich W., Cunningham N., Thomas R., Thomas P., Villani S. (2000), *Developing child abuse prevention, identification and treatment systems in Eastern Europe*, „Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry”, vol. 39(5), s. 660–667.
- Vermeulen G., red. (2005), *Missing and sexually exploited children in the enlarged EU. Epidemiological data in the new member states*, Childscope, Maklu Publisher.
- www.endcorporalpunishment.org